

Dr. Jacob F. Field

50 MIEST,
kde sa písala
HISTÓRIA
SVETA

ULTIMO PRESS

OBSAH

Úvod	IX
1 Pravek	1
2 Raný starovek	11
3 Neskorý starovek	31
4 Raný stredovek	63
5 Neskorý stredovek	89
6 Raný novovek	117
7 Vek revolúcií	143
8 Súčasný svet	175
Záver	213
PodĎakovanie	215
Výber bibliografie	217
Index	219

ÚVOD

V priebehu ľudských dejín boli niektoré miesta dejiskami epochálnych udalostí, stálymi ohniskami udalostí alebo pamätníkmi tragédií. Iné sú možno na prvý pohľad menej známe, ale v mikrokozme dokresľujú širší príbeh dlhodobého historického trendu alebo motívu. Týka sa to zmien a vývoja vo vede, hospodárstve, náboženstve, umení a spoločnosti. Kniha, ktorú držíte v ruke, obsahuje všetky takéto typy lokalít (a ešte omnoho viac) a ponúka nový príbeh ľudstva od jeho najstaršej fázy až po 21. storočie.

Táto kniha, ktorá je usporiadaná v chronologickom poradí, podrobne opisuje vplyv, odkaz a úlohu päťdesiatich miest, ktoré určovali naše dejiny. Začína sa objavením sa prvých ľudí v Afrike a Olduvajskou roklinou v Tanzánii, kde si niektorí z našich prvých predkov osvojili prácu s jednoduchými nástrojmi, ktorých používanie im umožnilo rozšíriť sa po celom svete a zanechať svoju stopu na všetkých kontinentoch našej planéty od Austrálie až po Ameriku. Kniha sa ďalej zaoberá raným starovekým svetom a prvými civilizáciami, napríklad tými, ktoré vznikli v úrodnom polmesiaci, údolí Nílu a v povodí Žltej rieky. Tretia kapitola je venovaná neskorému starovekému svetu a miestam, ako je Chrámová hora v Jeruzaleme, ktorá sa stala posvätnou pre tri náboženstvá, či aténska Akropola, ktorá je pamätníkom slávy gréckeho Zlatého veku. V nadväznosti na to sa vo štvrtej a piatej kapitole podrobne opisuje obdobie stredoveku od univerzity v Timbuktu, jedného z najväčších centier vzdelanosti v islamskom svete, až po Samarkand v dnešnom Uzbekistane,

hlavnú zastávku na Hodvábnej ceste, a od Tenochtitlánu v Mexiku, veľkého centra Aztéckej ríše, až po turecké úžiny, jedny zo strategicky najdôležitejších vodných ciest na svete. Šiesta kapitola sa presúva na začiatok novoveku: miesta ako lisabonská štvrť Belém rozprávajú príbeh o tom, ako Portugalsko a ďalšie európske národy začali stáročia trvajúci proces budovania impéria, či Hrad na Kapskom pobreží v Ghane, ktorý sa stal centrom transatlantického obchodu s otrokmi. Séria revolučných udalostí, ktoré položili základy moderného sveta, je podrobne opísaná v siedmej kapitole vrátane škótskej dediny New Lanark, ktorá predznamovala začiatok továrenskej mechanizovanej výroby, a dom vo Venezuele, kde Simón Bolívar a jeho spolubojovníci položili základ nezávislej budúcnosti Latinskej Ameriky. Posledná ôsma kapitola sa zaoberá súčasnosťou: od Hollywoodu, ktorý určil smer vývoja súčasnej mediálnej oblasti, až po kórejskú demilitarizovanú zónu, možno jeden z posledných preživších symbolov napätia studenej vojny, kde sa kedysi zdalo, že svet sa ocitá na pokraji jadrového vyhladenia.

Nech už vás zaujímajú akékoľvek témy, táto kniha vám poskytne nové poznatky a nahliadnete vďaka nej do minulosti.

PRAVEK

OLDUVAJSKÁ ROKLINA

Približne pred dvomi miliónmi rokov sa v subsaharskej Afrike objavili prví ľudia. Boli klasifikovaní ako *Homo habilis* („človek zručný“). V priebehu tisícročí sa z nich vyvinuli moderní ľudia – *Homo sapiens* („človek múdry“), ktorí sa usadili po celom svete. Poznanie našich vzdialených predkov umožnila séria objavov v Olduvajskej rokline v Tanzánii.

Olduvajská rokline na východnom okraji planiny Serengeti je strmá rokline, dlhá približne 48 kilometrov. Jej názov je odvodený od slova Oldupai, čo v jazyku miestnych Masajov znamená „miesto divého sisalu“ (ostnatá rastlina, ktorá je v tejto lokalite bežná). V pravku sa nachádzalo vedľa jazera, čo znamená, že bolo dôležitým miestom zhromažďovania zvierat a prvých ľudí. Ich pozostatky sa zachovali vďaka spádu popola z blízkych sopiek. V roku 1911 vedec Wilhelm Kattwinkel (1866 – 1935) objavil v rokline, ktorá bola vtedy súčasťou Nemeckej východnej Afriky, fosílnu náleziská (vrátane zubov *Hippariona*, dnes už vyhynutého starovekého koňa). Po tom, čo v Berlíne predstavil svoje nálezy,

bola tam vyslaná oficiálna výskumná expedícia, ktorú viedol geológ a paleontológ Hans Reck (1886 – 1937).

VÝCHODOAFRICKÁ PRIEKOPOVÁ PREPADLINA

Východoafrická priekopová prepadlina, ktorá je dlhá približne 6 400 km, sa tiahne od najjužnejšieho cípu Turecka až po ústie rieky Zambezi v Mozambiku. Začala sa formovať pred 30 miliónmi rokov, keď sa zemská kôra rozdelila a vytvorila údolia široké až 80 kilometrov a hlboké 309 metrov, ako aj početné pohoria a jazerá. V tomto rozmanitom prostredí sa opice vyvinuli na moderného človeka, čím sa toto územie stalo jednou z lokalít s najbohatším výskytom fosílií na svete.

V tom čase už bola evolučná teória všeobecne rozšírená a uznávalo sa, že človek sa vyvinul z primátov. Fosílné nálezy, ktoré tento vývoj dokazovali, boli neúplné, a stále existovali obrovské medzery v chápaní toho, ako a kde sa tento proces odohral. V tom čase boli objavené najstaršie hominidné fosílné exempláre *Homo erectus* („človek vzpriamený“), ktoré sa našli v Ázii. Jeho schopnosť chodiť vzpriamene mu umožňovala vyrábať nástroje a pretvárať prostredie. Pravdepodobne sa vyvinul z australopiteka, živočíšneho predchodcu človeka. Reckova expedícia našla stovky zvieracích fosílií, ako aj kompletnú kostru *Homo sapiens*, o ktorej Reck tvrdil, že by mohla mať viac ako 500 000 rokov. O veku tejto kostry sa všeobecne pochybovalo, no napriek tomu vzbudila záujem o roklinu, a do danej lokality boli naplánované ďalšie expedície (skepsa sa ukázala ako opodstatnená – neskoršie uhlíkové datovanie odhalilo, že vek kostry je len 17 000 rokov). Prvá svetová vojna oddialila ďalšie

vykopávky v Olduvajskej rokline a tie sa objavili až v roku 1931, keď sa oblasť dostala pod kontrolu Britského impéria.

Britskú expedíciu viedol v Keni narodený paleoantropológ Louis Leakey (1903 – 1972), ktorý predtým navštívil Recka v Nemecku a prezrel si olduvajské fosílie. Spolu so svojou rodinou viedol v rokline po celé desaťročia vykopávky, pričom urobil celý rad objavov, ktoré spôsobili prevrat v chápaní prvých ľudí. Hoci Louis a jeho tím, ktorého súčasťou bola aj jeho manželka Mary (1913 – 1996), tiež paleoantropologička, našli v Olduvajskej rokline dobre opracované ručné sekery staré približne milión rokov, spočiatku nenašli žiadne pozostatky hominidov, ktoré by boli bývali staršie ako *Homo erectus*.

Významný objav sa podaril 17. júla 1959, keď rodina Leakeyovcov podnikla do Olduvajskej rokliny svoju siedmu expedíciu. Na prechádzke so svojimi šiestimi dalmatíncami Mary našla úlomok kosti. Ukázalo sa, že je to takmer úplná lebka, ktorá bola stará 1,75 milióna rokov; vďaka veľkým stoličkám dostala prezývku „Luskáčik“. Leakeyovci určili, že patrila druhu australopitekov, čo dokazuje, že človek sa vyvinul v Afrike. Nasledujúci rok našiel Maryin a Louisov syn Jonathan (nar. 1940) v rokline dolnú čeľusť a ďalšie časti kostí prvého človeka. Po rozsiahlom štúdiu a niekoľkých ďalších nálezoch podobných pozostatkov bol identifikovaný ako druh, ktorý premosťoval evolučnú priepasť medzi australopitekom a *Homo erectus*. V roku 1964 bolo oznámené, že nový druh bude klasifikovaný ako *Homo habilis*, čo znamená „človek zručný“. Zistilo sa, že sa

vyvinul pred 2,4 až 1,5 miliónmi rokov a bol tak pomenovaný preto, lebo jeho väčší mozog mu umožňoval vyrábať zložitejšie nástroje.

NEANDERTÁLCI

Približne pred 400 000 rokmi sa objavil ďalší druh hominidov, odlišný od Homo sapiens: Homo neanderthalensis. Jeho názov je odvodený od Neanderovho údolia v Nemecku, kde sa v roku 1856 našiel prvý exemplár tohto druhu. Z Európy sa Homo neanderthalensis rozšíril do Severnej Afriky a niektorých oblastí Ázie. Jeho kratšie končatiny, väčší nos a mohutnejšie telo mu umožnili zvládnuť všeobecne chladnejšie podnebie v regióne. Ani zďaleka to neboli primitívni jaskynní ľudia. Pravdepodobne používali hlasovú reč, vedeli používať oheň a vyrábali si nástroje z „vločkového kameňa“.

V Olduvajskej rokline sa našlo aj mnoho exemplárov kamenných nástrojov, ktoré vyrobili prví ľudia. Homo habilis, ktorý bol pravdepodobne lovcem, ale nepohrdol ani zdochlinami, vyrábala nástroje technikou známou ako „štiepanie“ – tvarovanie kameňov opakovaným otlákaním o iné povrchy, čím vznikali ostré rezné hrany. Olduvajské nástroje sa používali najmä na zabíjanie zvierat a lámanie ich kostí, čo umožňovalo prístup k výživnej kostnej dreni. Boli vyvinuté nástroje, ktoré sa dali použiť na stavbu prístreškov z konárov, ale aj na výrobu drevených zbraní a pascí. Používanie kamenných nástrojov bolo pre prosperitu hominidov veľmi dôležité, pretože im umožnilo prispôsobiť sa väčšej rozmanitosti rôznych oblastí. Približne pred 1,9 miliónmi rokov sa z Homo habilis vyvinul Homo erectus, ktorý používal ešte dokonalejšie kamenné nástroje a dokázal ovládať oheň. Potom, približne pred 200 000 rokmi, sa vo východnej Afrike objavili anatomicky moderní ľudia,

NESKORÝ STAROVEK

CHRÁMOVÁ HORA

Mesto Jeruzalem je posvätné pre tri náboženstvá: judaizmus, kresťanstvo a islam. Pravdepodobne najsvätejším jeruzalemským miestom je Chrámová hora, kde kedysi stál Šalamúnov chrám. Je to tiež miesto Mohamedovho nanebovstúpenia.

O máloktoré lokality sa viedli také urputné boje ako o Jeruzalem, ktorý vznikol ako malá dedina okolo roku 3000 pred n. l. Nachádzal sa v starovekej oblasti Kanaán, ktorá sa rozprestierala na území Palestíny a Sýrie, a bol takto pomenovaný podľa jedného z kanaánskych božstiev – Šalem. Okolo roku 1000 pred n. l. Jeruzalem dobyl Dávid, ktorý z neho urobil hlavné mesto svojho Izraelského kráľovstva. Izraeliti pochádzali z Kanaánu; boli to kočovní pastieri, ktorí pred návratom do svojej vlasti žili v Egypte a Mezopotámii. Ich náboženstvo, judaizmus, bolo monoteistické a založil ho patriarcha Abrahám. Ešte pred Dávidovým dobytím Jeruzalema zohrávala Chrámová hora v judaizme dôležitú úlohu; mnohí verili, že sa tam nachádza „hora Moriah“, kde Boh prikázal Abrahámovi dokázať svoju vieru obetovaním prvorodeného syna Izáka. Keď Boh videl, že Abrahám je ochotný splniť jeho príkaz, nakázal mu, aby prestal a namiesto syna obetoval barana. Okrem toho sa na Chrámovej hore údajne nachádza „základný kameň“, z ktorého bol podľa Židov

stvorený svet. Dávidov syn a nástupca Šalamún na tomto mieste postavil Prvý chrám. V jeho strede sa nachádzala malá komora, nazývaná Svätyňa svätých, v ktorej bola umiestnená posvätná Archa zmluvy, zlatom pokrytá truhlica, ktorá obsahovala kamenné dosky, na ktoré Mojžiš vyryl Desatoro prikázaní. Predtým bola umiestnená v stánku, pestrofarebnom stane, ktorý dal postaviť Dávid. Po Šalamúnovej smrti, približne v roku 930 pred n. l., sa Izrael rozdelil. Severnú časť, ktorá si ponechala názov Izrael, dobyli Asýrčania v roku 722 pred n. l. Južnú časť, ktorá sa nazývala Judea (dnes tiež Judsko alebo Júdsko) a zahŕňala aj Jeruzalem, dobyli Babylončania v roku 586 pred n. l. Tí Jeruzalem vyplienili, zničili Prvý chrám a väčšinu obyvateľstva odvliekli do Babylonu.

Achajmenovská Perzská ríša dobyla Babylon v roku 538 pred n. l. a dovolila zajatým Židom vrátiť sa domov. Viedol ich Zorobábel, člen judského kráľovského rodu, ktorého Peržania považovali za správcu Jeruzalema. Ten dohliadal na stavbu Druhého chrámu, ktorý bol dokončený v roku 516 pred n. l. Jeruzalem zostal pod perzskou nadvládou až do začiatku 4. storočia pred n. l., keď sa stal súčasťou ríše Alexandra Veľkého.

Chrám zostal pod gréckou kontrolou až do povstania Makabejcov, ktorí sa postavili proti cudzím zásahom. Vzbura trvala od roku 167 do roku 160 pred n. l. Obnovená bola zvrchovanosť Judey a Jeruzalem sa stal hlavným mestom nezávislého kráľovstva, ktorému vládla židovská dynastia Hasmoneovcov. V roku 63 pred n. l. vtrhla do Judska rímska armáda. Pod vedením generála a politika Pompeia (106 – 48 pred n. l.) Rimania obliehali Jeruzalem a zamerali sa na Chrámovú horu. Pompeius využil deň sabatu na zasypanie obranných priekop a vybudovanie rámp pre svoje obliehacie stroje v nádeji, že náboženské presvedčenie domáceho obyvateľstva im nedovolí klásť mu odpor. Potom postúpil na Chrámovú horu, dokonca vstúpil do Svätyne svätých (veľmi posvätného priestoru – mnohí Židia dodnes vôbec nechodia po Chrámovej hore zo strachu, že by mohli svojou nohou stúpiť na jej miesto). Po tomto rímskom víťazstve vládli Hasmoneovci ako klientskí králi až do roku 37 pred n. l., keď ich zvrhol Herodes I. Veľký (73 – 4 pred n. l.), židovský úradník,

ktorý bol blízkym spojencom Ríma. V tomto roku Herodove vojská posilnené rímskymi légiami dobyli Jeruzalem. Potom Herodes inicioval rozsiahlu prestavbu Chrámovej hory. Tento proces trval osemdesiat rokov.

HERODOV CHRÁM

Herodes úplne pretvoril Chrámovú horu. Začal zväčšením plošiny na jej vrchole, čím zdvojnásobil jej rozlohu na približne 15 hektárov. Potom inicioval rozsiahlu prestavbu samotného chrámu. V snahe zabezpečiť, aby náboženské obrady neboli prerušované, dal mimo tejto lokality vytesať kamene na mieru, aby sa dali tichšie zasunúť na miesto. Tisíc kňazov vyškolil za kamenárov a tesárov, aby vykonávali práce na najsvätejších častiach chrámu.

Judea a Jeruzalem sa dostali pod priamu rímsku nadvládu v roku 6 n. l. Okolo roku 30 začal náboženský učiteľ Ježiš z Nazareta kázať a získavať nasledovníkov. V tom čase bolo medzi Rímom a jeho židovskými poddanými veľké napätie a Ježiš bol vnímaný ako potenciálna hrozba pre cisársku moc (čomu nepomohli ani také činy, ako bolo vyčistenie oblasti Druhého chrámu od obchodníkov

a peňazomencov, ktorí sa tam zhromažďovali). V dôsledku toho bol Ježiš na príkaz rímskeho provinčného guvernéra Piláta Pontského v Jeruzaleme okolo roku 33 ukrižovaný. To však nezabránilo jeho učeníkom šíriť posolstvo, že Ježiš je spasiteľ ľudstva a Boží Syn. Spočiatku tvorili prevažnú väčšinu kresťanov Židia v Judei, ale po polovici 1. storočia začali na kresťanstvo konvertovať aj ľudia z iných komúní a oblastí a kresťanstvo sa nakoniec stalo najrozšírenejšou vierou na svete.

V roku 66 zachvátilo Judsko povstanie proti rímskej nadvláde. Po štvorročnom obliehaní vstúpili rímske vojská do Jeruzalema a zničili Druhý chrám. Zostali z neho len niektoré oporné múry, základy, klenby a základňa veže. Tretí chrám postavený nebol, hoci jeho vybudovanie zostáva dodnes vytúženým a posvätným cieľom mnohých Židov. V roku 130 n. l. bola na mieste Jeruzalema založená rímska kolónia Aelia Capitolina a na Chrámovej hore bol postavený chrám zasvätený Jupiterovi. To rozhnevalo mnohých Židov, čo viedlo k ďalším povstaniam. Po ich porážke bol Židom zakázaný vstup do Jeruzalema. Toto obmedzenie bolo zrušené v roku 363 za vlády Juliána (331/2 – 363), posledného pohanského rímskeho cisára, ktorý povolil svojim židovským poddaným postaviť na Chrámovej hore malú synagógu a potom sa rozhodol postaviť Tretí chrám ako súčasť svojich plánov na podporu nekresťanských náboženstiev. Požiar, a pravdepodobne aj nevráživosť kresťanov, zabránili Juliánovi uskutočniť tieto plány, a on neskôr v tom istom roku zomrel.

Prepojenie Chrámovej hory s islamom vzniklo okolo roku 620, keď prorok Mohamed (cca 570 – 632) údajne podnikol zázračnú cestu – za jedinú noc pricestoval z Mekky do Jeruzalema na okrídlenom koni menom Burak (Blesk). Na Chrámovej hore sa Mohamed stretol s Abrahámom, Mojžišom a Ježišom, viedol ich k modlitbe a potom vystúpil do neba. Preto moslimovia poznajú Chrámovú horu ako Haram al-Šaríf (Vznešená svätyňa). Po Mohamedovej smrti sa Arabský kalifát stal jednou z najväčších mocností na Blízkom východe. V roku 638 vstúpil do Jeruzalema kalif Umar (cca 584 – 644), čím

ukončil kontrolu Byzantskej ríše nad mestom. Osobne vyčistil chrámový komplex, ktorý sa rozpadal, a nahromadený odpad a trosky odniesol vo svojom plášti. Inicioval výstavbu Skalného dómu, svätyne uprostred Chrámovej hory, ktorá označovala Abrahámov oltár a z ktorej Mohamed uskutočnil svoju „nočnú cestu“. Bola dokončená v roku 691, rovnako ako neďaleká modlitebňa Reľazový dóm. Najväčšou moslimskou stavbou na Chrámovej hore je mešita al-Aksá. Bola dokončená v roku 705, dvakrát ju zničilo zemetrasenie, v rokoch 746 a 1033, ale za každým bola obnovená.

TEMPLÁRSKI RYTIERI

Na pomoc pri obrane križiackych štátov a kresťanských pútnikov bolo vo Svätej zemi založených niekoľko vojenských rádov. Najmocnejší z nich bol Templársky rád, ktorý vznikol v Jeruzaleme v roku 1119 a udržal si vplyv až do svojho zrušenia v roku 1312. Ako svoje sídlo využíval mešitu al-Aksá, pričom Skalný dóm bol prestavaný na kostol, v ktorom boli nápisy z Koránu nahradené latinskými textami a polmesiac nahradil kríž.

V roku 1095 Byzancia požiadala pápeža Urbana II. (cca 1035 – 1099) o pomoc vo vojnách proti moslimským seldžuckým Turkom, ktorí dobyli Palestínu a veľkú časť Malej Ázie. To narušilo kresťanskú pútnickú cestu do Svätej zeme, a preto Urban vyzval veriacich na boj proti Turkom. Mnohí sa k jeho výzve pridali a v roku 1096 sa vydali na prvú križiacku výpravu. Namiesto toho, aby pomohli Byzancii, postúpili do Palestíny a v roku 1099 dobyli Jeruzalem, mesto vyplenili a zmasakrovali tisíce jeho obyvateľov. Víťazní

krížiaci potom založili vo Svätej zemi vlastné štáty, z ktorých najsilnejším bolo Jeruzalemské kráľovstvo. Moslimskú nadvládu v Palestíne obnovil Saladin (1137/8 – 1193), kurdský vojak, ktorý sa v roku 1171 stal vládcom Egypta. Potom získal územia v Sýrii, Arábii a Mezopotámii a neskôr sa zameril na krížiacke štáty. V roku 1187 dobyl Jeruzalem a zredukoval územie krížiakov na malý pobrežný pás, ktorý krížiaci opustili do konca 13. storočia. Keď Saladin vstúpil do Jeruzalema, strhol kríž nad Skalným dómom a spolu s rodinnými príslušníkmi a šľachticmi vydrhol jeho podlahu ružovou vodou. Hoci sa Jeruzalem v rokoch 1229 až 1244 vrátil pod kresťanskú nadvládu, mesto a zvyšok Palestíny potom zotrvali v moslimských rukách až do začiatku 20. storočia a v roku 1517 sa stali súčasťou Osmanskej ríše.

Jeruzalem sa počas prvej svetovej vojny vymanil spod osmanskej kontroly. Na jeseň a v zime roku 1917 postupovali spojenecké vojská z Egypta cez Sinaj do Palestíny. Ani ony, ani ustupujúce osmanské a nemecké vojenské zložky nechceli niesť zodpovednosť za škody spôsobené Jeruzalemu, a tak keď bolo jasné, že ich pozícia už nie je udržateľná, obrancovia sa v noci 8. decembra stiahli. Po prvej svetovej vojne Jeruzalem a zvyšok Palestíny spravovali Briti v rámci mandátu Ligy národov. V tom čase sa v Palestíne usadili tisíce Židov, inšpirované sionizmom. Toto hnutie za založenie a zriadenie židovského štátu bolo reakciou na stáročia takmer nepretržitého prenasledovania a stávania sa do roly obetného baránka, pričom niektoré akcie boli mimoriadne násilné. Napríklad v ruskom impériu boli Židia terčom pogromov – štátom organizovaných násilných akcií, spojených s vraždením. Vzťahy medzi arabskými a židovskými komunitami boli skutočne napäté (najmä v súvislosti s prístupom na Chrámovú horu), čo viedlo k výtržnostiam a bojom, ako aj k potýčkam s britskými zložkami, ktoré nedokázali zabrániť stupňujúcemu sa násiliu.

NESKORÝ STREDOVEK

SAMARKAND

Od 2. storočia pred n. l. spájala Európu a Áziu Hodvábna cesta, sieť obchodných ciest, ktorá prepájala oba kontinenty až do polovice 15. storočia. Jednou z najdôležitejších zastávok na tejto trase bol Samarkand, ktorý sa stal jedným z najväčkolepejších miest v Strednej Ázii.

História Samarkandu siaha až do 7. storočia pred n. l., keď bol súčasťou Sogdiany, starobylej stredoázijskej civilizácie. V polovici 6. storočia pred n. l. ju dobyla Achajmenovská ríša a na Apadane v Parse je zobrazené, ako Sogdiánci platili Peržanom daň. Nezávislosť, ktorú na krátku dobu získali v roku 400 pred n. l., zasa stratili, keď Sogdianu v roku 329 pred n. l. dobyl Alexander Veľký. Samarkand, vtiahnutý do helénskeho sveta, sa stal centrom Hodvábnej cesty, keďže sa odtiaľ dalo cestovať na západ na Blízky východ a aj na juh do Indie. Sogdiánski obchodníci pomáhali spájať Čínu a Indiu a vytvárali cesty do Byzantskej ríše. Obchodovali so širokou škálou komodít vrátane zlata, striebra, šafranu, korenia, gáfru, ľanu a predovšetkým hodvábu. Sogdiánci pomohli rozšíriť budhizmus zo severnej Indie do východnej Ázie a toto náboženstvo sa praktizovalo aj v Samarkande (rovnako ako zoroastrizmus, hinduizmus, judaizmus, manicheizmus a kresťanstvo). Samarkandské

sady sa stali známymi a broskyne z nich boli vysoko cenené až v Číne, kde si ich obľúbili pre ich veľkosť a zlatistú farbu.

V období od 3. do 7. storočia n. l. prešiel Samarkand rukami mnohých dobyvateľov vrátane kočovných Heftalitov, Gökturkov a sásánovských Peržanov, a bol aj protektorátom čínskej dynastie Tchang. Na začiatku 8. storočia n. l. bol Samarkand dobytý Umajjovským kalifátom. Tým sa mesto začlenilo do rozsiahlej kultúrnej a hospodárskej siete, ktorá siahala až po atlantické pobrežie severnej Afriky. Väčšina obyvateľov konvertovala na islam a mesto sa stalo významným centrom islamskej vzdelanosti. Po väčšinu 9. a 10. storočia bol Samarkand súčasťou Samanidskej ríše, iránskej moslimskej dynastie, a potom mu vládli rôzne turkické národy.

Začiatkom 13. storočia dorazila do Samarkandu nová sila: Mongoli. Bol to kočovný národ, ktorý pochádzal z eurázijskej stepi, pásu trávnatých plôch, ktorý sa tiahne 8 000 km od východnej Európy až po Mandžusko.

KAFFA A ČIERNA SMRŤ

Hodvábna cesta bola kanálom pre *Yersinia pestis*, baktériu, ktorá spôsobovala čiernu smrť. Pandémia vznikla niekde v Ázii a do Európy sa mohla dostať cez Kaffu (dnes Feodosiju), obchodný prístav na Kryme. Podľa dobovej správy ju v roku 1346 obliehali Mongoli, ktorí cez mestské hradby katapultovali mŕtvolky nakazené morom, čím infikovali obrancov. Niektorí z tých, ktorým sa podarilo z Kaffy ujsť, preniesli mor do Talianska a ten sa odtiaľ rozšíril do severnej Afriky a Európy. Epidémia trvala do roku 1351 a zabila viac ako 100 miliónov ľudí na celom svete.

Mongoli boli skúsení jazdci. Preslávili sa používaním kompozitného luku, ktorým strieľali z koňa so smrtiacou presnosťou. Po väčšinu svojej histórie Mongoli neboli jednotnou skupinou, ale tvorili súbor samostatných bojujúcich kmeňov. Od roku 1190 začal Temüdzin (1162 – 1227), syn slávneho bojovníka, zjednocovať kmeňe pomocou kombinácie sily a diplomacie. To vyvrcholilo zhromaždením náčelníkov, ktorí ho v roku 1206 vyhlásili za Čingischána (univerzálneho vodcu).

Hoci Čingischán a Mongoli boli známi svojou „hordou“ jazdcov, najímali si vojenských inžinierov, ako aj špiónov na zhromažďovanie informácií. Dôvodom na to bola skutočnosť, že v dôsledku dlhšie trvajúceho obliehania miest hrozilo, že sa vyčerpajú miestne pastviny, čo by bolo spôsobilo problémy so zásobovaním. Po nájazdoch na Čínu a dobytí susedných území sa Čingischán v roku 1219 zameril na moslimskú Strednú Áziu. Nasledujúci rok dorazil do Samarkandu a vyvraždil väčšinu jeho posádky. Mesto sa vzdalo, ale aj tak bolo vyplienené a vydrancované. Takéto zaobchádzanie bolo bežné; Mongoli sa správali k mestám, ktoré im kládli odpor, kruto, aby ostatné mestá „primáli“ k pokojnej kapitulácii.

Po Čingischánovej smrti v roku 1227 ho vystriedal jeho syn Ogotaj (1186 – 1241), ktorý rozšíril mongolskú ríšu do východnej Ázie, urobil vazalský štát z Kórey a zaútočil na Čínu. Potom sa obrátil na západ, aby podnikol výpravu do Perzie a na Kaukaz. Jeho vláda znamenala, že Hodvábna cesta mala už len jediného vládcu, čím sa obchod uľahčil. V roku 1236 Mongoli vtrhli do Európy a postupovali do Poľska a Maďarska, kým ich postup v roku 1241 nezastavila Ogotajova smrť. Trvalo sedem rokov občianskej vojny, kým sa objavil nový silný chán Möngke Khan (1209 – 1259), ale jednota mongolskej ríše sa začala drobiť. Na západe sa ríša rozdelila a vytvorila Zlatú hordu, ktorá získala zvrchovanosť nad ruskými kniežatstvami, nútila ich platiť daň a ovládala ich, až kým sa moskovské kniežatá nepostavili na odpor, ktorý v 80. rokoch 15. storočia zvrhol „mongolské jarmo“. Na Blízkom východe Mongoli po konverzii na islam založili štátny útvar s názvom Ílchanát, ktorý sa do polovice 14. storočia rozpadol. Nakoniec Čingischánov vnuk Kublajchán

(1215 – 1294) dobyl veľkú časť Číny a stal sa prvým cisárom dynastie Jüan, ktorá trvala do roku 1368.

Samarkand sa stal súčasťou štvrtého mongolského nástupníckeho štátu, Čagatajského chanátu. Po počiatočnom vyplenení Mongoli do Samarkandu výrazne investovali, aby čo najviac zvýšili jeho hodnotu, a podporovali prisťahovalectvo kvalifikovaných remeselníkov. Privádzali najmä robotníkov, ktorí sa starali o zanedbané sady a polia obklopujúce mesto. Keď však mongolská moc v 14. storočí upadla, vzniklo mocenské vákuum, ktoré zaplnili iné stepné národy. Jedným z najobávanejších uzurpátorov bol Tímúr alias Tamerlán (1336 – 1405), moslim mongolského a turkického pôvodu, narodený v dnešnom Uzbekistane. V 60. a 70. rokoch 14. storočia si podmanil veľkú časť Strednej Ázie a Perzie. Po dobytí Samarkandu z neho urobil hlavné mesto svojej Tímuridskej ríše. Na skrášlenie svojich rezidiencií sem priviezol remeselníkov a majstrov z ďalekého Damasku. Na jeho dvore boli ozdobné zlaté stromy hrubé ako ľudská noha, s „plodmi“ z drahokamov a perál a „listami“ zo zlata. Vybudoval tiež centrálnu hlavnú ulicu lemovanú obchodmi a postavil množstvo mešít. V roku 1398 Tímúr napadol Indiu, zničil a vyplenil Dillí, a v roku 1400 sa obrátil na západ, aby napadol Blízky východ a Malú Áziu. Jeho ďalším cieľom bolo dobyť Čínu, ale zomrel na horúčku skôr, ako mohol svoj plán uskutočniť. Samarkand zostal súčasťou Tímuridskej ríše a v roku 1420 tu bolo postavené veľké observatórium (žiaľ, v roku 1449 ho zničili náboženski fanatici). Tímuridská ríša bola nakoniec voľne organizovaným štátom založeným na výbere daní, ale bola sužovaná bojom o nástupníctvo, a začiatkom 16. storočia zanikla. Samarkand upadal a začiatkom 18. storočia bol z väčšej časti opustený. V polovici 19. storočia bol však čiastočne obnovený ako posádkové mesto a administratívne centrum Ruskej ríše, ktorá expandovala do Strednej Ázie. V roku 1888 sa stal zastávkou na novovybudovanej transkaspickej železnici, čím sa opäť stal dôležitým obchodným uzlom. V roku 1924 sa Samarkand a zvyšok Uzbekistanu oficiálne stali súčasťou Sovietskeho zväzu a v roku 1991 získali nezávislosť.

SVĀTYŇA ICUKUŠIMA

.....

Šintoistická svātyňa Icukušima je jednou z najcennejších a najuctievanejších pamiatok Japonska. Je trvalým symbolom umeleckého majstrovstva architektúry krajiny a jej rumelkovočervené budovy akoby plávali na vode.

Vnútorne more Setonaikai je vodná plocha, ktorá oddeľuje Honšū, Kjúšū a Šikoku, tri z piatich hlavných japonských ostrovov. Pri jeho severnom brehu, neďaleko mesta Hirošima, sa nachádza malý ostrov s rozlohou približne 31 km². Dostal meno Icukušima a vďaka mnohým chrámom, ktoré sa na ňom nachádzajú, sa stal známym ako Mijadžima, čo znamená „ostrov svätých“.

Šintó, čo znamená „cesta bohov“, je hlavným japonským náboženstvom. Jeho najdôležitejším znakom je uctievanie duchov (*kami*), ktorí sú prítomní v prírode a zahŕňajú aj uctievaných predkov. Vzdáva sa im hold vo veľkých verejných svätyniach, ktoré boli postavené na ich pamiatku; ľudia vyhľadávajú ich ochranu. Ostrovu Icukušima dominuje hora Misen. Čiastočne ju pokrýva prales; je to posvätná hora známa zázračnými udalosťami, ktoré sa tu údajne odohrali. Vzhľadom na to sa prirodzene ponúkala ako miesto vhodné na umiestnenie svātyne. Tá tu bola postavená v roku 593. Do dnešnej podoby bola prestavaná o takmer šesť storočí neskôr pod patronátom *daimjó* (šľachtica) Taira no Kijomoriho (1118 – 1181), ktorý sa stal faktickým vládcom Japonska, dokonca mocnejším než cisár.

Japonskí cisári vládli od 7. storočia pred n. l. a vyhlasovali sa za potomkov najmocnejších *kami*; nazývali sa titulom *Tenno* („nebeský panovník“), ktorý túto skutočnosť deklaroval. Napriek tomuto postaveniu sa cisári často redukovali na obyčajné figúrky. Od 10. storočia začali šľachtické rody budovať svoju moc najímaním platebných bojovníkov – *samurajov* – a bojovali o nadvládu nad cisárom a kontrolu nad krajinou. To viedlo k presunu moci v Japonsku od etablovanej šľachty na dvore v Kjóte (hlavnom meste od roku 794 do roku 1869) k provinčným klanom, ktorých moc sa zakladala na ich panstvách a osobných armádach.

ČERVENÉ NÁMESTIE A KREMEĽ

.....

História Ruska je neodmysliteľne spätá s Moskvou; v srdci mesta sa nachádza opevnený komplex Kreml'a a s ním susediace Červené námestie.

Moskva vstúpila do historických záznamov v roku 1147, keď sa zistilo, že v nej obedoval Jurij Dolgorukij (cca 1099 – 1157), neskorší kyjevský veľkoknieža (a vládca oblasti, ktorá zahŕňala dnešnú Ukrajinu, Bielorusko a západné Rusko). O deväť rokov neskôr bola v Moskve postavená pevnosť. Obklopovali ju drevené hradby na vrchole zemných valov – vznikol tak základ Kreml'a (pravdepodobne z gréckeho slova pre citadelu), ktorý sa stal ústredným bodom malého mesta, ktoré sa nakoniec rozrástlo na veľkomesto a miestne kniežatstvo. V roku 1237 napadli Rusko Mongoli, ktorých, keď nasledujúci rok dorazili do Moskvy, Kremeľ nedokázal zastaviť. Podobne ako mnohé iné mestá, aj Moskva bola dobytá, vyplienená a vypálená. Mongoli potom založili štátny útvar s názvom Zlatá horda, ktorý mal nadvládu nad mnohými ruskými kniežatstvami vrátane Moskvy. Moskovské kniežatá, napriek tomu, že boli nútené

platiť Mongolom dane, obnovili svoje mesto, posilnili Kremel' a rozšírili svoju moc pohľtením ďalších kniežatstiev. Nakoniec sa moskovské kniežatá stali dostatočne silnými a veľkými na to, aby v 14. a 15. storočí viedli vzburu proti Mongolom.

ZIMNÝ PALÁC

V roku 1703 založil Peter Veľký Petrohrad, ktorý sa o deväť rokov neskôr stal hlavným mestom Ruska. V roku 1711 si tu dal Peter postaviť barokovú rezidenciu – Zimný palác. Po sérii prestavieb získal palác v roku 1762 svoju konečnú podobu. Dokončený Zimný palác mal viac ako 1 000 sál a izieb a symbolizoval ruskú cársku moc. Po februárovej revolúcii v roku 1917 sa Zimný palác stal sídlom ruskej dočasnej vlády, ale za komunistickej vlády bol vyhlásený za súčasť komplexu múzeí umenia Ermitáž.

Ivan III. „Veľký“ (1440 – 1505) bol panovníkom, ktorý odstránil vplyv Zlatej hordy nad Ruskom a v roku 1480 ju porazil. Rozsiahlo zrekonštruoval a rozšíril Kremel', pričom zamestnal staviteľov a architektov z Talianska. Dokončená stavba mala viac ako 1,6 km tehlových múrov a dvadsať veží. Kremel' sa stal kráľovskou rezidenciou, vládny centrom a hlavným sídlom ruskej pravoslávnej cirkvi. Okolo centrálneho námestia Kremľa boli postavené tri katedrály. Najstaršia z nich je Katedrála Zosnutia presvätej Bohorodičky, postavená v rokoch 1475 až 1479. Ďalšou je Chrám Zvestovania, kedysi osobná kaplnka ruských panovníkov, ktorá bola prvýkrát postavená v rokoch 1484 až 1489 a po vyhorení bola v rokoch 1562 až 1564 zrekonštruovaná. A napokon je tu Chrám Archanjela Michala, ktorý bol postavený v rokoch 1505 až 1508 na mieste katedrály zo

14. storočia a bol pohrebiskom ruských cárov až do presťahovania hlavného mesta do Petrohradu. „Námestie katedrál“ sa používalo pri významných štátnych príležitostiach a dodnes sa využíva pri inaugurácii ruského prezidenta. V rovnakom čase, keď Ivan III. prestaval Kremľ, bolo priamo na východ od neho vybudované nové námestie (pôvodne bolo oddelené vodnou priekopou, ktorá bola neskôr vyrovnaná a vydláždená). Červené námestie, ako sa mu začalo hovoriť, malo rozlohu cca 74 322 m² a nachádzala sa na ňom najväčšia moskovská tržnica.

V roku 1547 vnuk Ivana III., Ivan IV. „Hrozný“ (1530 – 1584), pokúšal na rastúcu moc Moskvy tým, že prijal nový titul „ruský cár“ a rozšíril podrobené územia dobyvateľskými ťaženiami proti susedným štátom. Na pamiatku svojich vojenských víťazstiev dal v južnej časti Červeného námestia postaviť Chrám Vasilija Blaženého. Ten bol postavený približne v rokoch 1554 až 1560 a jeho jedinečný dizajn a deväť pestrofarebných veží sa stali symbolom Moskvy, a aj samotného Ruska. Napriek obdobiam občianskej vojny a zahraničných invázií cári naďalej rozširovali územie Ruska, a to najmä za vlády Petra Veľkého (1672 – 1725). Ten v roku 1712 presťahoval hlavné mesto do Petrohradu a o deväť rokov neskôr sa začal stavať do pozície cára. Na začiatku 19. storočia bolo Rusko veľkou európskou mocnosťou, ale bolo zatiahnuté do napoleonských vojen. Keď Napoleon v roku 1812 napadol Rusko, v septembri postúpil až do Moskvy. Keď sa jeho armáda blížila k mestu, vypukol veľký požiar, ktorý zničil dve tretiny budov. V dôsledku toho Napoleon ovládol spustošenú zem a po mesiaci sa stiahol. Do konca storočia bola Moskva úplne prestavaná. Kremľ bol obnovený a bol v ňom postavený nový veľkolepý palác. V roku 1872 bolo v severnej časti Červeného námestia zriadené Štátne historické múzeum. V roku 1893 bol pozdĺž východnej strany námestia otvorený krytý nákupný komplex so stovkami obchodov. Za komunistickej vlády bol znárodnený a premenovaný na Gosudarstvennyj Universalnyj Magazin („Štátny obchodný dom“, alebo skrátene GUM). V roku 1930 bol GUM zatvorený a slúžil ako sídlo vládnych úradov. Neskôr, v roku 1953, ho zrekonštruovali a znovu otvorili ako obchodný komplex.

SÚČASNÝ SVET

HOLLYWOOD

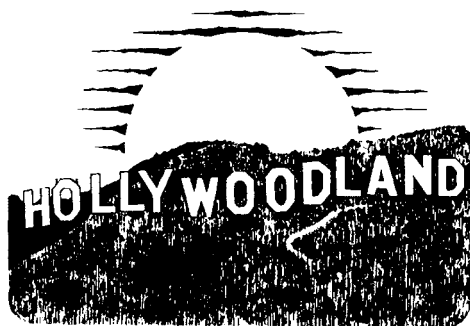
V 20. storočí sa v globálnom meradle presadila kinematografia, ktorá sa stala najpopulárnejšou formou umenia na svete. V tomto smere bol kľúčový americký filmový priemysel, ktorý sa stal synonymom pre štvrť Hollywood v Los Angeles.

Koncom 19. storočia vynálezcovia experimentovali s jednoduchou technológiou pohyblivých obrázkov. Z toho sa vyvinuli „motion-picture“ filmy, čo boli krátke filmové sekvencie natočené jednou kamerou. Prvé verejné premietanie sa uskutočnilo v Paríži v roku 1895; usporiadali ho bratia Lumièrovci: Auguste (1862 – 1954) a Louis (1864 – 1948), ktorí vynašli pohyblivú kameru nazývanú kinematograf. V priebehu desiatich rokov začali v mestách po celej Európe fungovať kinosály a obrovské davy ľudí platili za sledovanie filmov, ktoré boli čoraz dlhšie a sofistikovanejšie. Keďže boli bez zvuku, zvyčajne ich sprevádzala živá hudba priamo v sále.

Spojené štáty si rýchlo osvojili túto novú technológiu a umeleckú formu, pričom ich filmový priemysel sa spočiatku sústredil na východné pobrežie. V roku 1893 otvoril vynálezca Thomas Edison (1847 – 1931) vo svojich laboratóriách vo West Orange v New Jersey filmové štúdio. Prvým „hlavným mestom“ americkej kinematografie bolo Fort Lee v New Jersey, neďaleko New Yorku. Od roku 1907 tam začali filmové spoločnosti stavať štúdiá, pretože ich prilákala

lacnejšia a rozsiahlejšia pôda. Majitelia štúdií si čoskoro uvedomili, že miesto so spoľahlivejším slnečným počasím (umelé osvetlenie bolo v plienkach) a prístupom k rozmanitejším lokalitám bude výhodnejšie. Rozhodli sa pre Hollywood, ktorý bol súčasťou kalifornského mesta Los Angeles.

Pred príchodom prvých španielskych bádateľov v roku 1542 bola Kalifornia domovom viacerých indiánskych národov. Európska kolonizácia sa začala koncom 18. storočia v pomerne malom rozsahu. V roku 1781 založili Španieli malú osadu v púštnej oblasti, ktorú nazvali „El Pueblo de la Reina de los Angeles“ („Mesto kráľovnej anjelov“) – známejšie ako Los Angeles. Kalifornia sa stala súčasťou Mexika, keď v roku 1821 získalo nezávislosť od Španielska, a v roku 1848 ju po mexicko–americkej vojne ovládli Spojené štáty. V tom istom roku sa tu našlo zlato, čo viedlo k prílevu osadníkov. Tento prílev obyvateľstva viedol k tomu, že Kalifornia v roku 1850 získala štatút štátu. Medzitým sa Los Angeles stalo mestom, ktoré sa po napojení na celoštátnu železničnú sieť a po rozšírení a vylepšení prístavu rýchlo rozrástlo.

Hollywood začal ako rančerská a poľnohospodárska komunita, ktorá sa koncom 19. storočia premenila na malé mesto a v roku 1910 sa formálne spojila s Los Angeles. V tom istom roku vznikol film *In Old California*, prvý film, ktorý sa celý nakrúcal v Hollywoode, a v roku 1911 bolo na Sunset Boulevard otvorené filmové štúdio. V nasledujúcom desaťročí sa v Hollywoode zakladalo čoraz viac štúdií, ktoré sa často presúvali z východného pobrežia. Vytvárali obrovské

lokality pre natáčanie a zvukové scény. Tým sa začal „zlatý vek“ americkej kinematografie, ktorý trval až do 60. rokov 20. storočia a vytvoril štýly, konvencie, techniky a estetiku, ktoré sú dodnes veľmi vplyvné. V tomto období sa začali vyrábať aj celovečerné filmy so synchronizovaným zvukom a vo farbe. V roku 1923 bol na kopcoch nad oblasťou postavený slávny nápis „Hollywood“ (pôvodne „Hollywoodland“ – posledné štyri písmená boli odstránené počas reštauračných prác v roku 1949 a celý nápis bol obnovený v roku 1978). V tom istom roku prišla do Hollywoodu ďalšia dlhodobá stálica kinematografie: Walt Disney (1901 – 1966). Bol výtvarníkom a experimentoval s tvorbou filmov na základe animovaných kresieb. Jeho rovnomenné štúdio vytvorilo sériu filmov, ktoré zadefinovali animáciu ako žáner, a v roku 1955 spôsobil revolúciu v zábavnom priemysle otvorením vlastného zábavného parku Disneyland v Anaheime, meste vzdialenom približne 48 km juhovýchodne od Hollywoodu.

OAKWOOD GRANGE

Louis Le Prince (1841 – 1890) bol francúzsky vynálezca, ktorý experimentoval s kinematografiou a tajne vyvinul kameru, ktorá mohla snímať pohyblivé obrázky. V roku 1888 ňou nakrútil nemú dvojsekundovú sekvenciu členov rodiny v záhrade domu Oakwood Grange v Roundhay, predmestí severoanglického mesta Leeds.

Snímka je najstarším zachovaným filmom.

Počas zlatého veku Hollywoodu, ktorý trval od 10. do 60. rokov 20. storočia, dominovala americkej kinematografii „veľká päťka“ štúdií (20th Century Fox, Metro–Goldwyn–Mayer, Paramount Pictures, RKO a Warner Bros.). Filmy nielen vyrábali, ale aj distribuovali a uvádzali. Zároveň mali pod kontrolou režisierov a hercov

tým, že ich viazali dlhodobými zmluvami. Filmy, ktoré vyrábali, boli populárne nielen v Spojených štátoch, ale aj u divákov na celom svete. Po druhej svetovej vojne sa Hollywood začal meniť. V roku 1948 Najvyšší súd rozhodol, že monopolná prax filmových štúdií vlastniacich siete kín, ktoré premietali len ich filmy, je nezákonná, čo viedlo k úpadku moci „veľkej päťky“. Okrem toho sa Haysov kódex, cenzúrny súbor morálnych usmernení, ktorý od roku 1930 obmedzoval obsah amerických filmov, začal rúcať a v 60. rokoch 20. storočia bol zrušený, čo umožnilo, aby sa kinematografia stala experimentálnejšou a obscénnejšou. Zároveň Hollywood zachvátila vlna antikomunistickej paranoje, ktorá sa prehnila Spojenými štátmi približne po roku 1947. V rámci vládneho vyšetrovania komunizmu bolo niekoľko popredných predstaviteľov Hollywoodu predvolaných, aby vypovedali na vypočúvaní vo Washingtone. Desať z nich odmietlo vypovedať – boli pokutovaní a uväznení. Spolu so stovkami hercov, režisérov, scenáristov a ďalších profesionálov dostali zákaz zamestnať sa v akomkoľvek americkom filmovom štúdiu pre podozrenie zo sympatií ku komunizmu. Táto prax „čiernej listiny“ trvala viac ako desať rokov.

Pravdepodobne najväčšiu škodu na dominancii Hollywoodu v oblasti kinematografie spôsobil nástup televízie. Tá podkopala kinematografiu, čo viedlo k poklesu návštevnosti a ziskov, hoci Hollywood sa potom stal hlavným centrom rastúceho televízneho priemyslu. Postupom času začali mnohé filmové štúdiá opúšťať Hollywood a sťahovali sa do iných častí Los Angeles alebo dokonca úplne mimo neho. Jediným veľkým štúdiom, ktoré tam stále sídli, je Paramount Pictures, hoci „Hollywood“ je stále skratkou pre filmový priemysel so sídlom v Los Angeles. Polovica amerických filmov sa stále vyrába v okolí Hollywoodu a stále sa tu udeľujú ceny Akadémie (známe ako Oscary), ktoré sa tu udeľujú od roku 1929 a ktoré sú napriek kontroverziám stále svetovým synonymom filmovej kvality.